

L'AUGE DEL CONSELL
GENERAL: DE LA
CRISI DE
L'ANDORRA
TRADICIONAL ALS
CONFLICTES PER LA
MODERNITZACIÓ
(1866-1890)

Oliver Vergés

08

HISTORIA.AD

ANDORRA DINS L'EUROPA DE LLUÍS XIV

Olivier Codina i Marc Conesa

- 8.1. El Consell, una institució en auge al segle XIX
- 8.2. El camí cap a la Nova Reforma: els problemes de fons de l'Andorra tradicional
- 8.3. La Nova Reforma de 1866
- 8.4. Les concessions, la via per a la modernització de l'Andorra tradicional
- 8.5. Els fets de 1868
- 8.6. Un temps de conflictes (1869-1881)
- 8.7. De les concessions a l'oferta de serveis
- 8.8. La Qüestió d'Andorra

8.1. EL CONSELL, UNA INSTITUCIÓ EN AUGE AL SEGLE XIX

La realitat política andorrana de la segona meitat del segle XIX s'explica, en bona mesura, per l'auge i el paper protagonista que va jugar el Consell General en aquests anys. De fet, cal buscar en el creixent paper d'aquesta institució la clau per narrar els esdeveniments, sovint conflictius, que van tenir lloc a l'Andorra del Vuit-cents en el context del procés de modernització d'un país afectat fortament per la crisi de la seva economia tradicional.

Cal entendre aquesta puixança com el resultat d'un procés llarg, i com a mínim caldria recular fins al restabliment de les relacions de cosobirania amb la França napoleònica el 1806 per trobar-ne l'origen. Aleshores, les autoritats andorranes van negociar directament amb els representants francesos el restabliment d'uns llaços polítics que eren fonamentals, sobretot per al manteniment de les exempcions i franquesses frontereres, que eren de vital importància per a l'economia andorrana. El decret imperial de 1806, doncs, no només va marcar l'inici d'un intens segle XIX per a Andorra: també va ser la culminació d'un èxit polític de primer ordre d'unes autoritats andorranes que, al llarg de tota la centúria, van reclamar i exercir la sobirania dins les seves fronteres.

Els processos revolucionaris i contrarevolucionaris que es van viure tant a França com a Espanya van beneficiar la puixança del Consell, ja que la

capacitat d'actuació dels dos coprínceps es va veure sovint limitada per un context polític conflictiu que dificultava l'exercici del seu poder i de les seves prerrogatives a Andorra. De fet, els bisbes Simó de Guardiola i Josep Caixal van actuar un temps com a coprínceps des de l'exili, i justament fou aprofitant l'exili del primer que el Consell va iniciar els passos per abolir el delme, tot i que, malgrat els avenços inicials per convertir-lo en un impost en metàl·lic, no va ser abolit definitivament fins al 1903.

De manera buscada o no, al llarg del Vuit-cents, les autoritats andorranes van prendre consciència d'una certa sobirania política, afavorida per l'actuació decidida del Consell a l'hora de defensar les franquesses comercials —que sovint eren posades en dubte, sobretot des d'Espanya—, en la representació exterior que desenvolupaven els síndics o en l'atorgament de concessions a tercers. I van ser les concessions per a l'establiment de cases de joc i balnearis —lligades al desenvolupament de certes infraestructures clau per a la modernització del país com les carreteres— el detonant de la conflictivitat de la segona meitat de la centúria que va motivar xocs importants a tres bandes entre el Consell, la Mitra i França. Aquests mateixos conflictes, de fet, encara van potenciar més el paper del Consell com a institució representativa dels interessos dels andorranos, tot mantenint l'equilibri entre els consenyors i defensant-se dels embats, principalment dels provinents de l'Església d'Urgell, que considerava

que el seu poder a Andorra era sobirà. També van afavorir aquesta consciència de sobirania les consideracions vingudes des de l'exterior. Eren molts els que parlaven aleshores de la República d'Andorra, un equívoc que el Consell mateix justificava a finals de segle en un opuscle publicat sota el títol *La cuestión de Andorra* (1894):

La situación especialísima y única en el mundo, en que han vivido por espacio de nueve siglos los Andorranos, apartados de sus Príncipes que han permanecido constantemente y viven aún en el extranjero, ha hecho, por necesidad, que se hayan gobernado generalmente por sí mismos, tanto en sus intereses en lo interior como en su representación exterior; y por eso los extranjeros han dado a este país el calificativo de República de Andorra.

En el mateix opuscle, les autoritats andorranes del moment —que es dirigien al copríncep episcopal i al papat— consideraven que la sobirania pràctica a les Valls era dels andorrans, i que el títol «Príncipes Soberanos» era una qüestió molt més honorífica que no pas de jurisdicció. Aquesta era, a més, la visió que sovint transmetien els viatgers que visitaven Andorra, però també altres persones tan influents com el veguer francès, Pierre-Roch de Roussillou, que parlava de «Consell sobirà» el 1823.

Podem considerar que, durant la segona meitat del XIX, Andorra vivia el pas de la comunitat política a l'Estat, una transformació en què va tenir molt a veure la consciència de sobirania que estava adquirint el Consell. L'actuació de síndics com Guillem d'Areny-Plandolit, que es consideraven representants legítims de les Valls a la Seu d'Urgell, a París o a Madrid; l'establiment de representants andorrans de manera permanent a Lleida o a la capital espanyola a partir de mitjan centúria, o la política obertament contrària a certes decisions dels coprínceps —com ara l'establiment de casinos— són bons exemples de la presa de decisions autònoma i independent per part de les autoritats andorranes. Possiblement, fins al temps del procés constituent un segle més tard, el Consell General no va desenvolupar de manera tan clara una política d'estat fruit de la voluntat de reclamar i d'exercir la sobirania en el si del territori andorrà.

8.2. EL CAMÍ CAP A LA NOVA REFORMA: ELS PROBLEMES DE FONS DE L'ANDORRA TRADICIONAL

La convulsa realitat política de la segona meitat del segle XIX andorrà, sobretot a partir de 1866, s'explica en bona mesura per la crisi econòmica i política que patien les Valls des de mitjan Vuit-cents. De fet, tots dos fenòmens estan interrelacionats, ja que els problemes de caràcter econòmic de l'Andorra tradicional van derivar en una crisi política que va fer plantejar, des d'alguns sectors, la necessitat d'exercir un major control de les finances públiques, a la vegada que era qüestionat un model polític controlat per part dels grans propietaris.

Un dels principals factors de la crisi de l'Andorra tradicional el trobem en el progressiu tancament de les fargues. Les fargues pirinenques havien gaudit d'un període d'esplendor entre el segle XVII i el primer terç del XIX, per bé que el progressiu empobriment dels boscos per l'alta demanda de fusta —fet que implicava, també, la necessitat de cercar aquesta matèria primera a una major distància, amb l'encariment que suposava en la producció—; l'esgotament de les capes més superficials dels meners —quelcom que suposava una major despesa en l'obtenció del mineral del ferro—, i, sobretot, la competència dels alts forns —els quals produïen molt més, i a un cost molt més competitiu— van provocar una crisi sense precedents. Les fargues tenien un pes econòmic clau, i el seu declivi només podia derivar en una crisi econòmica amb conseqüències també per a la demografia de les valls, ja que la gent es veia en la necessitat d'emigrar, una tendència que des d'aleshores es mantingué a Andorra fins ben entrat el segle XX.

Juntament amb l'activitat fargaire, l'altre gran puntal de l'economia andorrana tradicional, si no el principal, era el sector agropecuari. Des del tombant del Vuit-cents, el comerç de bestiar cap als veïns estats francès i espanyol basat en les seculars franquícies comercials andorranes va començar a topar amb certes traves, sobretot per part d'Espanya. L'eventual bloqueig fronterer, motivat també pel fet que Andorra acollia refugiats dels dos bàndols en conflicte durant les guerres carlines, va motivar no només un fre en el comerç exterior, sinó també la manca d'arribada de ramats transhumants els mesos estivals, amb la pèrdua d'ingressos que això suposava i que se sumava als que les administracions comunals deixaven de cobrar per la venda dels boscos per les fargues. Fins i tot els problemes fronterers van tenir efecte en la decadència de l'in-

cipient sector tèxtil del país, radicat eminentment a Escaldes-Engordany, un dels llocs que més va patir els efectes de la crisi d'aquests anys.

La crisi estructural de l'Andorra tradicional només es podia superar amb un canvi de rumb radical, i l'única solució plausible es veia en la modernització del país a través de concessions a interessos econòmics estrangers que facilitessin l'obertura exterior a través de la construcció de carreteres i la construcció de balnearis i cases de joc, tot emulant casos d'èxit com Mònaco o Baden-Baden.

Paral·lelament, la crisi també va motivar tensions internes entre l'anomenat poble baix i les autoritats o elits governants. Hi havia la sensació força estesa d'un descontrol en la gestió de les finances públiques en benefici dels caps grossos, quelcom que se sumava al fet que només uns pocs podien ser electors i elegits, els quals copaven els principals càrrecs públics, fos als comuns o al Consell General. El sistema, doncs, semblava anacrònic i incapaç de donar resposta a les necessitats del moment, i això en un context en què les noves idees polítiques de caràcter liberal i modernitzador fluïen per Europa trencant amb les bases tradicionals de l'Antic Règim. De fet, sabem que ja el 1861 a Sant Julià hi havia hagut reclamacions per una major participació dels habitants de les Valls en la presa de decisions, de la mateixa manera que alguns arrendaments de cortons a particulars —eminentment a grans tenidors— topaven amb l'oposició del poble baix, que demanava fer-ne un aprofitament col·lectiu, com en el cas dels arrendaments ordinencs dels anys 1863 i 1864. Aquests casos puntuals són una mostra de la situació que es degué viure en aquests anys i que va precipitar el procés que va portar a la Nova Reforma de 1866.

L'existència d'una classe dirigent de grans propietaris no ha de fer pensar que aquesta fos homogènia quant a interessos polítics. De fet, difícilment podem parlar de tendències polítiques clares a l'Andorra d'aleshores, i molt menys ja de partits. Més aviat hauríem de parlar de corrents d'opinió o bandositats polítiques que es nodrien de les xarxes clientelars i caciquistes. Possiblement, podríem parlar de dos corrents d'opinió en els anys que ens ocupen: un de caràcter més oberturista cap a l'exterior i més disposat a

plantejar canvis en l'estructura politicoadministrativa tradicional, i un altre de més conservador i refractari als canvis, sobretot respecte a aquells que poguessin suposar una pèrdua dels privilegis socials dels quals gaudien les autoritats. Ara bé, els interessos patrimonials de la casa eren els que estaven per damunt de tot i, per tant, les opinions polítiques es modulaven en funció d'aquests. Així, algunes actuacions polítiques d'aquests anys es podrien jutjar com a contradictòries si hom no és capaç d'entendre la lògica interna de l'Andorra del moment.

I si les autoritats no tenien tendències polítiques definides, molt menys en tenia l'anomenat poble baix, tot i exercir un paper polític més rellevant del que hom podria sospitar inicialment. Els sectors més desafavorits s'aferraven a qualsevol idea o projecte que pogués canviar per a bé la seva situació, i d'això se'n van aprofitar també alguns caps grossos en alguns moments, tot i ser una arma de doble fil, ja que els postulats més radicals i perillosos per al manteniment de l'*statu quo* venien, justament, d'aquest sector social.

8.3. LA NOVA REFORMA DE 1866

Els problemes i la crisi que afectaven l'Andorra tradicional demanaven un canvi de l'ordre establert i una transformació de caràcter polític. La voluntat de modernització de l'economia del país que havia de venir de la mà de les concessions va comportar un avenç de les idees de caràcter modernitzador també en el terreny polític; feia anys que es deixaven sentir als estats veïns amb major o menor mesura, ja que els moviments revolucionaris i contrarevolucionaris eren a l'ordre del dia.

A primers de 1866, des d'alguns sectors liderats inicialment per Anton Maestre, s'havia plantejat la necessitat de dur a terme algun tipus de reforma de caràcter polític, per bé que les autoritats andorranes, liderades per l'aleshores síndic Joaquim de Riba, es van negar a debatre la qüestió. Aquesta reacció no va fer desistir Maestre, que va optar per convocar reunions amb diversos delegats o comissionats de les parròquies per tal d'establir les bases d'una proposta de reforma de caràcter polític i administratiu. I abans de presentar les bases al copríncep episcopal per tal d'intentar aconseguir-ne l'aprovació, van recollir un total de 523 signatures a favor del projecte.

El dia 14 d'abril, els comissionats van presentar al bisbe les bases de la reforma i Josep Caixal les va acceptar i se les va fer pròpies, fins al punt que el 22 del mateix mes va publicar el decret de setze articles conegut amb el nom de Nova Reforma. En bona mesura, el bisbe va acceptar el projecte per la defensa que va fer un dels seus principals acòlits, Guillem d'Areny-Plandolit, que, si bé era conservador i vinculat a la causa carlina, segurament també va veure l'oportunitat de capitalitzar el projecte i assolir, així, l'anhelada sindicatura de les Valls.

En el text del decret, el bisbe —que s'anomenava «Príncipe Soberano de los valles de Andorra»— va justificar la promulgació del decret pel fet de donar resposta a la petició del que considerava una immensa majoria d'andorrans, els quals se li havien dirigit tot manifestant la necessitat de corregir gravíssims abusos i mals. El copríncep episcopal atribuïa la situació a la manca d'observança de les lleis, usos i costums, i considerava que tan sols una reforma radical podia capgirar la situació. Després d'aquest preàmbul inicial, Caixal va passar a enumerar els quatre punts bàsics de la reforma, que es completaven amb un seguit de disposicions per fer-los efectius de la teoria a la pràctica, a més d'uns consells finals.

En primer lloc, la reforma atorgava dret a vot a tots els caps de casa de les Valls per elegir tant els consellers generals com els encarregats de l'Administració comunal. Segons les disposicions del text de Caixal, per a ser elector calia ser andorrà, veí de la parròquia, cap de casa, major d'edat i en exercici de les pròpies facultats. Els casats amb pubilla també podien votar si feia un mínim de tres anys que residien al país i no havien menystingut ni mostrat indiferència pels assumptes de l'Administració de les valls.

Els elegits per exercir la seva tasca —cal recordar que els càrrecs eren obligatoris, amb unes limitades excepcions, i no remunerats— ho eren per un període de quatre anys, per bé que cada dos anys la meitat eren renovats. Per a poder ser elegit, a més d'haver obtingut la meitat més un dels vots emesos, calia gaudir de les condicions d'elector i, segons el text, tenir bona vida i costums, arrelament i no tenir deutes pendents amb l'Administració. El text també recollia la incompatibilitat del càrrec de conseller general i de Comú, de tal

manera que la gestió de totes dues administracions quedava separada, tot limitant teòricament el poder dels caps grossos andorrans.

Una de les principals novetats que va introduir la reforma —amb la finalitat de posar fi als abusos que esmentava el bisbe i que havien estat en el rerefons del malestar popular des de mitjan segle XIX— era la creació dels anomenats comissionats de poble, que havien de ser elegits bianualment i que tenien per objectiu —en tant que auditors externs— exercir el control sobre l'estat de comptes que cada any els còsols en actiu havien de presentar.

A la pràctica, el decret no va implicar entrades massives de rostres nous en la política andorrana d'aleshores, i sembla que l'element més trencador va ser la fiscalització de les finances públiques a través dels comissionats de poble. Sobre la primera qüestió, cal tenir en compte que els electors havien de fer constar, davant la presidència de la votació, «per escrit o de paraula, qui són i per qui voten», cosa que sens dubte coartava la llibertat i intimidava l'orientació del vot en el sufragi. D'altra banda, si bé el cos d'electors es va eixamplar, com hem dit, els càrrecs electes havien de tenir bona vida i costums, arrelament i responsabilitat pròpia per respondre dels interessos que, com a autoritats, havien de governar. Caldria entendre aquest arrelament com la disposició de mitjans per desenvolupar el càrrec públic, bàsicament propietats i rendes, per bé que no s'explicitava directament en el text ni s'establia cap llindar econòmic per a ser elegit. A la pràctica, doncs, tot i les limitacions que establia la Nova Reforma, la política andorrana va quedar majoritàriament a càrrec dels mateixos que fins aleshores l'havien governat.

Les limitacions de la reforma s'expliquen en bona mesura perquè els seus promotors, malgrat voler corregir algunes dinàmiques, no tenien per objectiu dur a terme una transformació radical del sistema polític andorrà, ans al contrari: la pretensió última sembla la d'evitar un procés revolucionari rupturista vers l'*statu quo* instaurat. Josep Caixal mateix va exposar, la tardor de 1866, les raons que l'havien portat a decretar la Nova Reforma, entre les quals hi havia la de frenar qualsevol esperit revolucionari des de baix.

Malgrat no tenir l'aprovació del copríncep francès, el bisbe va demanar l'observança immediata del decret. Els reformistes, doncs, van sol·licitar una

sessió extraordinària del Consell General el 30 d'abril, per tal que deliberés l'acceptació del decret episcopal i convoqués eleccions. El Consell, tanmateix, es va mostrar taxatiu afirmant que no hi havia lloc a la deliberació, ja que els comissionats volien l'aplicació d'una reforma que trencava amb els drets, usos i costums de les Valls i que havia estat elaborada i decretada sense la intervenció ni del Consell General ni del copríncep francès. Cal no oblidar, d'altra banda, que la reunió de les autoritats andorranes es va fer en una situació de gran pressió, ja que als voltants de la Casa de la Vall s'hi va congreguar un bon nombre de partidaris de la reforma, alguns dels quals armats. Des del punt de vista de les autoritats, aquest fet es va entendre com un acte de pressió, per bé que els comissionats defensaven que ells havien intentat de dissipar la multitud i que els homes armats tenien la missió d'evitar mals majors tenint en compte la presència de persones de baixa extracció i de posicionaments radicals. Aquesta mateixa situació es va repetir pocs anys després, tot i que amb conseqüències força diferents.

Fos com fos, la negativa del Consell d'acceptar l'aplicació immediata de la reforma va implicar la constitució d'un Consell provisional el mateix 30 d'abril, liderat per Guillem d'Areny-Plandolit com a síndic, i amb Anton Maestre com a subsíndic. La claudicació de les autoritats electes va implicar l'entrega de les claus de la Casa de la Vall i dels segells oficials —quelcom que difícilment s'hauria esdevingut sense la pressió popular a l'exterior—, per bé que no l'acceptació de la derrota. Joaquim de Riba es va dirigir a les autoritats franceses amb la intenció d'aconseguir suports per al restabliment de la situació, una via que també va seguir la sindicatura Plandolit-Maestre per defensar els seus posicionaments. El Consell provisional, tanmateix, va defensar davant les autoritats franceses que el projecte de reforma havia emanat d'una immensa majoria de la societat andorrana, cosa que era parcialment certa, i a més van intentar matisar el paper decidit del bisbe en el projecte i el procés.

Les autoritats franceses no van prendre un posicionament clar, tot i que la seva manca de suport directe a Joaquim de Riba i als càrrecs legítimament electes demostrava una certa aquiescèn-

cia amb el Consell provisional i el seu projecte de reforma, malgrat que aquest hagués emanat directament del copríncep episcopal sense el consentiment de l'altre consenyor de les Valls. Cal tenir present que les gestions dels uns i dels altres vers les autoritats franceses van ser claus en el futur immediat i a mitjà termini: al llarg del Vuitcents, França havia jugat un paper més pròxim a la realitat andorrana que en centúries anteriors, amb veguers que van mostrar-hi un interès decidit com Pierre-Roch de Roussillou, però amb la petició de suport i la necessitat de tots dos bàndols d'obtenir reconeixement i legitimitat, es va obrir la possibilitat d'intervenir directament en la política andorrana, una oportunitat que les autoritats franceses no van deixar escapar.

Joaquim de Riba, per la seva banda, va elaborar el seu propi pla de reforma —en el qual acceptava un major control de les finances públiques, però mantenia la limitació en el sufragi per tal d'assegurar el control de les institucions— i va intentar promoure una revolució armada el maig, quan s'havien de dur a terme les eleccions convocades pel Consell provisional. Tot i que inicialment va aconseguir alguns suports per la seva causa i va comptar amb homes armats, Joaquim de Riba va arribar a un pacte: ell i els seus no intentarien imposar-se per la força si en depositar les armes no eren víctimes de cap represàlia.

Finalment, les eleccions, que van comptar amb una elevada participació, van donar una victòria important als representants del Consell provisional, que van guanyar per més de la meitat de vots a totes les parròquies. En sessió de Consell celebrada el 29 de maig, Guillem d'Areny-Plandolit va ser elegit síndic de les Valls, amb Anton Maestre com a subsíndic i Nicolau Duedra com a síndic tercer.

El darrer escull per a la implementació definitiva de la Nova Reforma era la seva aprovació per part del copríncep francès Napoleó III. A finals de 1866, les autoritats andorranes van presentar un informe en què explicaven el moviment reformista i presentaven el text a París, per bé que en una traducció que matisava el paper del copríncep episcopal com a «príncep sobirà» en l'aprovació d'aquesta. La intenció era demostrar que el projecte sorgia de la voluntat andorrana expressada al Consell General i no pas de l'aprovació unilateral d'un dels dos consenyors, com era el cas. Finalment, Napoleó III

aprovà el text l'abril de 1868, dos anys després del decret episcopal, i significativament va ratificar el text que les autoritats andorranes li havien fet arribar, evitant, per tant, el precedent de signar una reforma unilateral, en aquest cas la del bisbe Caixal.

Culminava, d'aquesta manera, el procés d'implementació de la Nova Reforma, un canvi polític i administratiu controlat des de les elits andorranes per evitar una revolució des de baix que hauria pogut tenir aspectes més radicals. Al cap i a la fi, la reforma, que no tenia res de revolucionària en el fons —però sí, en part, en les formes com s'havia assolit—, feia els canvis necessaris per evitar de fer canvis profunds. Cal no oblidar, tanmateix, que amb l'aprovació de la reforma únicament s'intentava donar solució a una part del problema d'Andorra —el de la manca de control de les finances públiques i el de l'ampliació limitada del nombre de votants—, però restava donar resposta a la crisi galopant que patien les Valls, quelcom que s'intentà fer a través de les concessions com a via per a modernitzar l'Andorra tradicional.

8.1.4. Les CONCESSIONS, LA VIA PER A LA MODERNITZACIÓ DE L'ANDORRA TRADICIONAL

La principal via prevista per les autoritats polítiques andorranes a la segona meitat del segle XIX per modernitzar les Valls i revertir la situació de crisi va ser la d'atorgar la concessió d'explotació d'alguna de les riqueses del país a tercers per tal que desenvolupessin nous sectors econòmics i, en conseqüència, es creessin noves oportunitats laborals per als habitants d'Andorra. Inicialment, s'havia vist en les concessions d'explotació de jaciments miners la millor opció, tot i que amb el pas dels anys l'interès es va centrar en les aigües termals i en l'obertura de cases de joc. Així doncs, i malgrat que les concessions atorgades també es reservaven el dret d'explotar els jaciments miners, l'objectiu dels inversos estrangers, eminentment francesos —molts dels quals de solvència qüestionable—, es va centrar en l'obertura de balnearis i casinos a Andorra, emulant casos d'èxit com el de Mònaco.

Ja el 1849, els comuns de Canillo i Encamp van ultimar la possibilitat de fer una concessió a l'empresari francès M. Langlois per a la construc-

ció d'una casa de joc a la frontera per un període d'una dècada. El projecte de concessió finalment no va reeixir, en bona mesura per la negativa de l'aleshores Consell General dirigit pel síndic Gil Areny, així com la del copríncep episcopal Simó de Guardiola. Tanmateix, la llavor d'un projecte d'aquestes característiques havia estat sembrada, i amb l'agreujament de la crisi va revifar de nou fins al punt que per a alguns sectors esdevingué l'única solució viable.

En temps de la sindicatura Plandolit-Maestre, el projecte de concessió es va reactivar de nou, aquesta vegada en la figura del parisenc Herni Duvivier. L'aleshores flamant síndic Guillem d'Areny-Plandolit va actuar com a representant internacional de les Valls a l'exterior, deixant en un segon pla el dia a dia del Consell General. Per la seva banda, Anton Maestre era l'encarregat de gestionar aquest dia a dia, i de preparar el terreny per a l'aprovació del Consell d'una possible concessió que, pel que sembla, no tenia el suport de tots els consellers, els quals veien amb recel l'actuació del síndic.

Tot i les possibles reticències, la concessió es va signar l'octubre de 1866. En resum, implicava l'usdefruit de les aigües calentes i fredes per un període de noranta anys per obrir establiments de bany a Escaldes i la possibilitat d'obrir cafès, teatres, salons i, sobretot, casinos, mentre que en contrapartida la companyia es comprometia a l'obertura d'una carretera, de 25 pams d'amplada, entre Escaldes i la frontera francesa, a més de l'arranjament d'altres camins de les Valls. Les obres s'havien de fer en un termini d'un quinquenni, i la companyia deixava un dipòsit de 6.000 duros al síndic, a més de comprometre's al pagament anual de quantitats importants com a renda, i de pagar segons les qualitats de les terres que s'haguessin d'expropiar. Sense cap mena de dubte, en un moment de crisi, el projecte podia resultar il·lusionant, sobretot per a aquells que ho estaven passant pitjor i, des del punt de vista de les autoritats, per l'oferta de serveis que la companyia es comprometia a instal·lar i a desenvolupar a Andorra.

Ràpidament, però, el projecte es va estroncar, perquè la companyia no disposava del capital per fer front als compromisos adquirits, i ja durant el 1867 van començar a valorar la possibilitat de construir el casino a la Solana, a tocar de la frontera francesa, evitant, així, haver de sufragar els enormes costos

que hauria tingut obrir una carretera fins a Escaldes. Les intencions de la companyia van encendre els ànims al Consell, i sobretot van comportar la ruptura de l'efímera sintonia entre Areny-Plandolit i Maestre.

L'absència del síndic, que era el màxim valedor del projecte, en dificultava l'èxit, mentre que l'opinió contrària d'Anton Maestre va arrossegar també molts altres membres del Consell, que va acabar girant-se en contra de Plandolit. De fet, Maestre i el síndic tercer Nicolau Duedra van presentar la dimissió, per bé que no els va ser acceptada. I la situació encara es va complicar més pels problemes de Duvivier en el si de la companyia: el juny de 1867 va ser substituït per M. Crabbé.

8.5. ELS FETS DE 1868

L'enrairada situació que es vivia va derivar en un conflicte obert a partir de l'estiu de 1868, amb greus conseqüències per al desenvolupament futur de la política andorrana. Per tal d'aconseguir de tirar endavant el projecte, Plandolit va venir a Andorra, on també havien d'arribar els representants de la companyia concessionària. La intenció era la de reunir el Consell per desbloquejar el projecte, però la desconfiança dels consellers generals vers les intencions de Plandolit i els rumors de revolta ho van fer impossible. En aquest sentit, el 14 de juliol hi va haver sessió del Consell, per bé que no tots els consellers s'hi van presentar, ja que hi havia gent armada al voltant de la Casa de la Vall.

La presència d'homes armats va suposar l'inici del conflicte: l'aleshores veguer episcopal Manuel Arnalot es va queixar al síndic Plandolit d'aquell fet, cosa que va fer que el bisbe Caixal el destituís i nomenés Pere Dallerès com a veguer interí. Tot sembla indicar que Dallerès tenia vinculació directa amb els homes armats, fins al punt de ser acusat de ser el cap dels amotinats. El Consell, doncs, es va mostrar obertament contrari al seu nomenament, i des de la institució es va recordar que no podia exercir fins que hagués jurat el càrrec.

Cal veure en el rerefons de tot plegat l'intent de repetir un èxit semblant al de la imposició de la Nova Reforma al Consell General de 1866. La presència a Andorra del síndic Plandolit, juntament amb els representants de la companyia i la

presència d'homes armats al voltant de la Casa de la Vall, pretenia ser una mesura de pressió que fes acceptar al Consell l'obertura del casino a la Solana. La resiliència del Consell, tanmateix, ho va impedir, i va portar a la dimissió de la sindicatura Plandolit-Maestre el 18 de juliol, i a la seva substitució per Nicolau Duedra i Bonaventura Moles.

L'exsíndic Plandolit, ja a la Seu, va instar el bisbe Caixal a mantenir Dallerès en el càrrec de veguer, tot i que aquest seguia sense ser reconegut per un Consell que es negava a donar-li data per al jurament. Així doncs, el que inicialment havia estat un conflicte intern pel posicionament a favor o en contra del casino a la Solana, va derivar en un conflicte entre la Mitra i el Consell, amb la intervenció de França, representada pel veguer Herni de Foix, que va aprofitar l'avinentsa per consolidar el paper del copríncipat francès a Andorra.

El conflicte es va enverinar ràpidament. El veguer francès va voler obrir el Tribunal de Corts per investigar els fets ocorreguts. Per la seva banda, la Mitra volia el reconeixement de Dallerès com a veguer —acusant de delinqüent tot aquell qui no el reconegués—, a la vegada que va ordenar la destitució d'un Consell que se sentia fort gràcies al suport francès. En el fons, doncs, hi havia un xoc de legitimitats entre un bisbe que es considerava príncep sobirà, un Consell en auge que defensava les seves prerrogatives i sobirania i una vegueria francesa que defensava uns drets històrics que va exercir com mai fins aleshores. El veguer Dallerès, amb tot en contra, no només defensava el seu càrrec, sinó que va lluitar en pro dels plantejaments de la Mitra fins i tot de manera més agosarada que Caixal, tot arribant a fer detenir els seus contraris i sol·licitant un enviament de tropes espanyoles que el bisbe també reclamava.

Finalment, la intervenció armada no es va produir, tot i que Dallerès i els seus acòlits van defensar la seva posició fins al final, fins al punt d'haver-hi trets a Escaldes, on el veguer s'havia refugiat la tardor de 1868 fugint de la persecució dels seus opositors. En darrera instància, Dallerès va capitular, va ser detingut i es va exiliar a França, tot i que va aconseguir fugir i escapar a la Seu. La capitulació del veguer, però, no va acabar amb el conflicte, ans al contrari: la vegueria francesa va obrir Tribunal de Corts —que el 1869 acabaria condemnant Areny-Plandolit i Dallerès a l'estranyament del país

i a l'expropiació dels béns—; un tribunal que per la Mitra era considerat il·legítim.

De fet, Caixal va mantenir l'enfrontament obert amb el Consell, tot arribant a plantejar-se de retirar el clergat de les Valls i negant als andorrans la possibilitat d'assistir al seminari urgellenc. Tanmateix, la situació a Espanya, amb la revolució de 1868 i l'inici del Sexenni Democràtic, va complicar la posició d'un conservador com Caixal, que es va veure obligat a deixar els afers andorrans en segona instància.

8.6. UN TEMPS DE CONFLICTES (1869-1881)

La sentència del Tribunal de Corts de 1869 no va servir per a tancar un conflicte enquistat, ni tampoc per a solucionar la problemàtica de fons que l'havia generat arran dels projectes de modernització i diversificació econòmica de les Valls, afectades encara per una greu crisi. És més, si alguna cosa havien mostrat els anys 1866-1868 era que l'ús de la força podia ser un mitjà per imposar la voluntat d'una part de la societat, fet que es repetiria anys a venir i durant més d'una dècada. La crisi de 1868 havia fet aflorar totes les qüestions de fons que feia anys que s'estaven gestant —el poder i el paper de la Mitra a Andorra, la preponderància del Consell General en els afers andorrans o el creixent interès francès per les Valls— i, lluny de solucionar-se, sembla que tendien a complicar-se per la impossibilitat d'acostar unes posicions tan discordants.

Fins i tot s'ha arribat a parlar de l'existència de dues Andorres, encara que aquesta podria ésser una lectura excessivament reduccionista d'una problemàtica motivada per múltiples factors i, per tant, amb solucions diverses i posicionaments gens monolítics per part d'aquells a qui corresponia prendre les decisions i d'aquells que en patien les conseqüències. Ni els posicionaments conservadors d'alguns sectors contraris a les concessions ni la voluntat oberturista d'altres poden entendre's com una dicotomia, ja que entre la classe dirigent mateixa hi havia posicions divergents i contradictòries.

Amb l'inici de la dècada dels setanta, la complexa situació a Andorra es va mantenir i en alguns moments va enverinar-se encara més. Un dels accionistes de la companyia concessionària, Lundy Romé d'Arc, va aconseguir la destitució de M.

Crabbé i el seu nomenament com a director general amb la intenció de revitalitzar la concessió. Malgrat les dificultats, Romé d'Arc va aconseguir reunir capital suficient per intentar reactivar la concessió amb un dipòsit al Consell de 100.000 francs, el compromís de no edificar el casino a la Solana i la promesa de començar la construcció immediata d'una carretera.

Inicialment, les autoritats andorranes van veure amb recel la proposta, però no el poble baix, que es va engrescar i va exigir, a través d'un moviment insurreccional el maig de 1872, que el Consell l'acceptés. Novament, doncs, es va repetir la situació dels anys 1866 i 1868. Aquesta vegada, però, França, a través del veguer i del prefecte, va actuar decididament, intentant evitar sobretot l'obertura d'un casino tan a prop del seu territori. Entre els anys 1872 i 1874 hi va haver un estira-i-arrotonsa entre les autoritats franceses, la companyia concessionària i el Consell. Aquesta darrera institució va arribar a diversos acords amb la companyia, per bé que aquesta va actuar com en casos precedents: sense iniciar cap de les obres per manca de capital i traspasant la concessió a un tercer.

Els de la dècada dels setanta van ser anys realment complexos. Malgrat l'escarment dels fets de 1868, el Consell volia aconseguir un acord que, a través d'una concessió, servís per a modernitzar el país. Els inversos o especuladors estrangers van saber aprofitar la situació i, amb el suport de grans sumes de diners i l'interès del poble baix per revertir el context econòmic, van trobar l'espai idoni per pactar o proposar uns acords que fins i tot preveïen l'arribada del ferrocarril a Andorra. La seva solvència, tanmateix, era inversament proporcional a la brillantor de les propostes.

Les autoritats franceses, per la seva banda, no volien saber res de cases de joc a Andorra, i van veure en aquests acords entre el Consell i els concessionaris la llavor de conflictes futurs. Els moviments més o menys revolucionaris que es vivien aleshores a les Valls, darrere dels quals hi veïen la mà dels interessos de Plandolit i Dallerès, eren temuts per les conseqüències que podien tenir en l'estatu quo andorrà. Des del punt de vista de les autoritats franceses, doncs, els problemes judicials de la companyia —motivats per les disputes entre els inversors que van portar a la dissolució de la Société Anonyme Andorrane el 1876— van suposar un

alleujament.

Per la seva banda, la Mitra, que tan bel·ligerant s'havia mostrat l'any 1868, va perdre part del seu protagonisme a Andorra en els anys següents, primer pel Concili I del Vaticà convocat per Pius IX i, posteriorment, a conseqüència dels successos a Espanya. L'any 1869, Caixal es va dirigir a Roma per participar en el Concili —on va ser un dels participants més actius amb més d'una vintena d'intervencions— mentre que poc després de retornar a Espanya el 1870 va ser elegit senador per als anys 1871-1872. Amb l'inici de la Tercera Guerra Carlina, Caixal va ser nomenat vicari general castrense, però quan la Seu va caure en mans liberals el 1875, la derrota carlina va comportar l'empresonament de Caixal a Alacant i el seu posterior exili. El bisbe, finalment, va morir a Roma.

A principis de la dècada dels setanta, entre el Consell i la Mitra s'havia intentat negociar una sortida al conflicte obert, malgrat que les posicions estaven tan allunyades que qualsevol pacte semblava del tot impossible. El Consell se sabia en una posició de força pel suport francès i la Mitra no estava disposada a cap solució que no passés per l'amnistia dels condemnats el 1869 i el reconeixement de Dallerès com a veguer. De fet, el bisbe Caixal mateix va amenaçar seriosament de cedir els drets del copríncipat a Espanya, en uns anys en què la guerra carlina va fer que, a la pràctica, no exercís cap poder real a Andorra.

Amb el pas dels anys, sembla que hi va haver un acostament de posicions, sobretot per la pressió exercida vers el Consell d'una part de la classe dirigent andorrana en pro del restabliment de la normalitat. La situació de Caixal, però, va impedir aleshores la normalització de les relacions. Després de la mort del prelat, va ser nomenat Salvador Casañas, per bé que no prengué el càrrec de copríncep fins temps després d'haver iniciat la seva tasca al capdavant de l'Església d'Urgell. Aquests foren, per tant, uns anys d'impàs, malgrat que la situació a les Valls no va millorar.

En aquest sentit, noves disputes —segurament les més greus de tot aquest període— van tenir lloc a Andorra. El desembre de 1880 va tenir lloc l'assalt a la Casa de la Vall que, a més de l'apropiació de les claus i dels segells, va comportar la detenció del síndic Bonaventura Moles. Els homes armats que lideraven el procés revolucionari en contra

de les grans famílies que ostentaven el poder eren representants del poble baix, tot i que movent els fils sembla que hi havia diversos interessos. D'una banda, els agents de les companyies implicades en una nova concessió relacionada amb les cases de joc. De l'altra, els acòlits de la Mitra, que veien en el procés revolucionari la possibilitat de recuperar el terreny perdut una dècada enrere. Entre ells hi havia la baronessa Carolina de Plandolit, que des de la mort de l'exsíndic batallava per l'anul·lació de la sentència del Tribunal de Corts de 1869 a fi i efecte de recuperar les propietats expropiades.

En aquest sentit, el buit de poder a les Valls facilitava l'agitació política. A l'absència efectiva de la Mitra, que no havia nomenat representant a Andorra, s'hi sumava el fet que el veguer francès Henri de Foix, que havia gestionat amb èxit per als interessos francesos les crisis precedents, va ser substituït per Tibulle Ladevèze. El nou veguer desconeixia la realitat andorrana i no tenia la capacitat del seu predecessor, quelcom que va fer perdre a les autoritats andorranes —sorgides dels enfrontaments amb la Mitra d'una dècada abans— el seu principal suport. La situació es va agreujar amb l'enfrontament armat entre el Consell revolucionari i els comuns d'Encamp i Canillo, i amb la signatura d'una nova concessió —novament amb interessos especulatius darrere— que va suposar un pagament immediat d'un dipòsit de 100.000 francs al Consell. L'intent de cercar una solució pactada per part de la Mitra i França va arribar tard, i només el bloqueig de les fronteres i un moviment de caràcter contrarevolucionari de les autoritats deposades va poder forçar un acord: el Tractat del Pont dels Escalls.

Les eleccions del juliol de 1881 van comportar l'ascens a la sindicatura de Francesc Duran (a) Guillemó, home pragmàtic i de posicionaments neutrals davant les tendències més o menys radicals de les autoritats d'aquests anys. Amb la seva elecció, i la presa de possessió de Casañas el 1882, sembla que políticament parlant es va recuperar una certa tranquil·litat institucional, per bé que en anys posteriors es van viure encara conflictes similars als del període 1866-1881.

Amb els decrets de prohibició del joc per part dels dos delegats, el francès i l'episcopal, qualsevol opció de transformació del país a través d'una concessió que inclogués les cases de joc va quedar frenada, malgrat algunes revifalles puntuals. Si bé

la forma de concessió com a via de transformació del país va seguir essent plantejada —i ho va ser fins a la concessió de Fhasa l'any 1929—, l'opció d'acabar aleshores amb la crisi estructural que patien les Valls a través d'una inversió de grans quantitats de capital estranger es va esvaïr.

La duresa de les sentències del Tribunal de Corts amb les persones que havien tingut implicacions en la revolució que tancava un cicle de més d'una dècada va implicar per a molts la fi de qualsevol expectativa de canvi i va abocar una part important del país a l'emigració.

8.7. DE LES CONCESSIONS A L'OFERTA DE SERVEIS

Sense cap mena de dubte, durant la segona meitat del segle XIX hi va haver una influència creixent de França i Espanya a Andorra. La necessitat de suport exterior a partir de les crisis polítiques internes dels anys 1866-1881 va motivar que, cada vegada de manera més clara, les autoritats dels dos costats de la frontera intervinguessin més en els afers andorrans, i no sempre positivament per a les Valls.

Durant els primers decennis del segle XIX, Espanya va actuar en certs moments en contra dels interessos andorrans, ja fos tancant la frontera per evitar el contraban i els presumibles excessos en l'ús de les franquícies comercials, ja fos per controlar millor els refugiats carlins que s'amagaven al Principat. L'interès espanyol va anar in crescendo amb els anys, i a finals del Vuit-cents va trobar un aliat en la Mitra, necessitada d'un suport estatal com el que tenien els representants francesos a Andorra. L'any 1887, Espanya va abolir totes les franquícies duaneres, i el 1894 va reconèixer el bisbe Casañas com únic interlocutor vàlid per als afers andorrans. La Mitra, que havia vist reduïda la seva influència a Andorra des de la crisi de 1868, va veure aleshores la possibilitat de recuperar el terreny perdut imposant la seva sobirania a canvi d'un tracte favorable als andorrans amb relació al comerç exterior, clau per a l'economia de les Valls. Cal no oblidar que, si bé el bisbe d'Urgell mai no havia estat aquell príncep sobirà que pretenia Caixal, al llarg del segle XIX els conflictes i l'actitud de la Mitra havien reduït la seva influència. La voluntat d'abolir o transformar el delme o la menor religiositat que van detectar al-

guns autors al final d'aquesta centúria en són uns bons exemples.

França, per la seva banda, també va incrementar amb els anys el seu interès per les Valls, però no sempre amb el mateix propòsit. Si fins als anys seixanta va desenvolupar un paper més aviat protector, intentant de fer de mitjancera en els conflictes interns i procurant evitar involucrar-se en les decisions errònies —a parer seu— de les autoritats andorranes, d'aleshores ençà va imposar un control més ferm vers la política de les Valls. Amb aquesta nova mentalitat es va crear la Delegació Permanent de la República Francesa a Andorra, encarnada en la figura del subprefecte de Prada (1882). A més, es va substituir el veguer Ladevèze per Bonaventura Vigo, i va començar una política d'implementació de serveis i infraestructures per tal d'assegurar-se una quota d'influència a Andorra.

Inicialment, aquesta nova política va concretar-se en els serveis de correu i de telègraf, vista la impossibilitat de construir una carretera per qüestions fonamentalment econòmiques. En aquest sentit, el telègraf —pel fet de ser una imposició no pactada entre ambdós coprínceps— va esdevenir el nou cavall de batalla entre la Mitra i França, i entre els partidaris dels uns o dels altres. Poc després de la seva instal·lació, el veguer episcopal va ordenar la destrucció dels pals de telègraf, una decisió que no va topar amb l'oposició del síndic Duran ni de les autoritats andorranes, que si bé estaven interessades a aconseguir millores en infraestructures i serveis sense cost, no estaven disposades a acceptar que no se les tingués en compte en les decisions que afectaven Andorra. Les autoritats franceses van poder comprovar fins a quin punt el reconeixement tàcit de sobirania del Consell que s'havia forjat al llarg del Vuit-cents havia calat en les autoritats del país.

La lluita entre els dos coprínceps per incrementar la seva influència a Andorra també es va traduir en una lluita entre partidaris de la seva causa. Sense arribar a donar per bona la dicotomia entre profrancesos i probisbe que hom troba en la premsa d'aquests anys, la veritat és que hi havia tendències polítiques enfrontades que, en cas de tensió, acabaven derivant en enfrontaments armats, com el que va esclatar a Canillo després de les eleccions de 1883. Amb motiu d'unes suposades irregularitats que van beneficiar els partidaris del bisbe en

detriment dels de França —que eren presumiblement majoria— hi va haver aldarulls, els autors dels quals van ser jutjats i durament condemnats pels representants episcopals. Tot i la creixent influència francesa, el poder episcopal a Andorra —que en els darrers anys d'episcopat de Caixal i fins a la presa de possessió de Casañas havia minvat— es mostrava encara ferm a finals de la centúria.

Aquests aldarulls van ser l'avantsala d'un seguit de tensions i enfrontaments que recordaven els d'uns anys ençà. El veguer francès va optar per armar els partidaris de la seva causa en un context gairebé bèl·lic que va esclatar novament després d'unes eleccions a Canillo, a la fi de 1885. El març de 1886, diversos fets d'armes van acabar amb la retirada dels partidaris del bisbe. La greu situació va portar a la dimissió del síndic Duran i al control del Consell per part dels partidaris de França a les eleccions de 1887, que van portar a la sindicatura Antoni Moles (a) Joan Antoni d'Encamp.

Els dos veguers, veient la gravetat dels fets, van intentar calmar els ànims i les tensions interiors. Tots dos van ser substituïts: Carles Romeu va ser el nou veguer francès i Francesc Pallerola va tornar a la vegueria episcopal. Si bé cap dels dos bàndols va renunciar a la política d'influència sobre Andorra, es va optar per vies una mica més subtils i que no derivessin en enfrontaments armats d'aquella índole.

Sigui com sigui, les tendències anunciades des de l'inici de la dècada es van mantenir: França va seguir intentant incrementar el seu pes a Andorra a través de l'oferta de serveis —aquesta vegada amb un Consell partidari de la seva causa—, mentre que la Mitra va procurar, a través dels seus espais d'influència, frenar-ne la instal·lació. Amb tot, era evident que la negativa episcopal al progrés de les Valls podia jugar-li en contra, d'aquí que finalment va haver d'entrar a participar d'aquest joc tot cercant el suport de Madrid.

Si d'una manera molt més lenta del que hauria volgut el Consell amb les concessions de finals dels anys seixanta, i quan els estralls de la crisi havien condemnat una part dels habitants del país a marxar-ne, al tombant de la dècada de 1890 començava per a Andorra un incipient procés de modernització que havia de portar a una progressiva transformació del Principat en els següents decennis gràcies a la construcció d'infraestruc-

tures i serveis.

8.8. LA QÜESTIÓ D'ANDORRA

Els successos ocorreguts a Andorra, i sobretot la lluita per la legitimitat i l'autoritat a les Valls entre el Consell, la Mitra i França, no van quedar circumscrits només al si de les fronteres del país. Ans al contrari, van tenir ressò en la premsa internacional. Així doncs, el debat sobre l'autoritat episcopal a Andorra o els drets del copríncep francès van tenir transcendència molt més enllà del Principat en el si d'un debat polític i de caràcter historiogràfic conegut amb el nom de la Qüestió d'Andorra. Qui primer va encunyar el terme fou Joaquim Maestre l'any 1869 en un opuscle que responia a les tesis del bisbe Caixal, publicades al diari filocalí La Esperanza. Al llarg d'aquests anys, la Qüestió d'Andorra va ser present a la premsa de manera continuada, tant per l'interès pels esdeveniments i les lluites internes al petit país, com, sobretot, pel debat originat al voltant de qui ostentava el poder sobirà a les Valls. Un debat ben alimentat també per les accions d'Espanya i França, com ara el bloqueig de la frontera o la construcció d'infraestructures i els atacs posteriors que se'n van derivar.

De manera paral·lela, la Qüestió d'Andorra va alimentar l'interès d'un bon nombre d'estudiosos que van apropar-se a la història del país i als seus orígens medievals, unes aproximacions que van suposar el naixement de la historiografia sobre Andorra amb estudis i obres com les de Pallerola, Trias, Baudon de Mony, Pasquier, Brutails, Miret i Sans o Bladé, entre d'altres.

De fet, com han proposat alguns autors, part de l'èxit del manteniment de l'estatus andorrà en aquests anys es va deure al fet que la Qüestió d'Andorra fos a l'ordre del dia de la premsa internacional, quelcom que garantia que qualsevol acció contrària als interessos dels uns o dels altres o qualsevol pacte entre Madrid, la Mitra o París que pogués implicar una divisió del territori o una cessió de drets estigués sotmès també al veredict de l'opinió pública d'arreu.

Edició i revisió estilística: Albert Villaró
Correcció dels textos: Quiasme Text

RELAT HISTÒRIC D'ANDORRA

2022

